

„Apel protiv mržnje“

Lj. Milinčić, *Nedeljna borba*

„Završna debata naučnog skupa

Interkulturalnost u multietničkim društvima

ponudila je do sada najširu i najenergičniju javno predočenu panoramu uzroka i posledica dezintegracije multikulturalnog i multietničkog jugoslovenskog prostora i principa na kojima bi počivali *pozitivni scenariji* koji bi afirmisali ideju suživota različitih nacionalnih i kulturnih korpusa.“

M. Midžović, *Politika ekspres*

„Trpeljivost je uslov opstanka različitih naroda koji žive na istom prostoru rečeno je danas na završetku trodnevnog naučnog skupa o interkulturalnosti u multietničkim društvima.“

Agencija BETA

“Appeal against Hatred”

Lj. Milinčić, *Nedeljna borba*

“So far the broadest and most definite publicly presented analysis of the range of causes and consequences that brought forth the disintegration of multicultural and multiethnic Yugoslav territory was offered at the concluding debate of the scientific conference *Interculturality in Multiethnic Societies*.

The participants also suggested principles for creating a *positive scenario* to promote the idea of common life of various national and cultural communities.”,

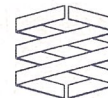
M. Midžović, *Politika ekspres*

“Tolerance is a precondition for the survival of different national groups sharing the same territory”, was the conclusion of a threeday scientific conference on interculturality in multiethnic societies.

BETA News Agency

INTERKULTURALNOST INTERCULTURALITY

Božidar Jakšić ur/ed

Izdavač/Published by IP "Hobisport" Yu - 11221 Beograd – Kumodraž, Prava 8;
tel. +381/11 475-254 • Založba DRAVA A-9020 Klagenfurt/Celovec, Paulitischgasse 5-7; Phone +44/463 55-464, Fax +44/453 55 464 22 • Za izdavače/For the publishers Savo Bjelajac • Urednik/Editor Božidar Jakšić • Korice/Cover design L. W. Gadomski • Kompjuterska priprema/Computer print M&M • Štampana/Printed by Valjevska štamparija, Valjevo • Tiraž/Number of copies 500 • ISBN 3-85435-238-7 i ISBN 8681786-08-7

CIP – Каталогизacija u publikaciji
Nародна библиотека Србије, Београд

316.347(497.1) (082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Интеркултуралност у мултиетничким друштвима (1994 ; Београд)

Interkulturalnost u multietničkim društvima : [prilozi za Međunarodni naučni skup „Interkulturalnost u multietničkim društvima”, Beograd, 2–4. juna 1994.] = Interculturality in Multiethnic Societies : [papers for International Scientific Conference “Interculturality in Multiethnic Societies”, Belgrade, June 2–4 1994 / priredio, editor Božidar Jakšić. – Beograd : Hobisport ; Klagenfurt-Celovec : Založba Drava, 1995 (Valjevo : Valjevska štamparija). – 480 str. ; 20 cm

Tiraž 500. – Bibliografija uz pojedine radove. – Rezimei ; Summaries.
ISBN 86-81785-08-7. – ISBN 3-85435-238-7

1. Гл. ств. насл. 2. Јакшић, Бојидар

316.758(082) 323.172(082)

a) Етнички односи – Југославија – Зборници b) Култура – Вишенационална заједница – Зборници c) Језичка политика – Вишенационална заједница – Зборници d) Образовање – Вишејезичка заједница – Зборници e) Верски односи – Вишејезичка заједница – Зборници

ID=33280524

INTERKULTURALNOST U MULTIETNIČKIM DRUŠTVIMA

INTERCULTURALITY IN MULTIETHNIC SOCIETIES

Priredio/Editor
BOŽIDAR JAKŠIĆ

Beograd 1995.

UNIVERZUM KULTURE

S obzirom da ne postoji jedinstven koncept kulture sa kojim bi se složili svi, ili bar većina onih koji su o njoj razmišljali, zamislimo kulturu kao jednu sredinu, jedan univerzum čiji su sastavni elementi svi doživljeni trenuci ljudskog iskustva. Život vrvi od mnoštva različitih pojava: neke su lepe, neke ružne, neke neobične..., a sve one zajedno, bez obzira na međusobne razlike, sačinjavaju univerzum kulture omogućujući mu svojim postojanjem da bude to što jeste. Nijedna pojava ne gubi svoju osobenost time što prebiva u njemu; naprotiv, upravo u ovom okruženju ona kristališe svoje slojevite osobine evoluirajući u sebi i svojoj povezanosti sa ostalima. U ovom procesu evolucije, naravno, dolazi do krize identiteta i ponekad izgleda kao da je jedna pojava sličnija nekoj drugoj nego samoj sebi, ali intuitivno i u dubokom promišljanju uvek će se pronaći put ka suštini koja je, ukoliko se tiče kulture, i sama u evoluciji, u procesu nastajanja. Budući da je sadržaj ovako najšire shvaćene kulture celokupno ljudsko iskustvo, u nju su uključeni svi oblici ljudskog delovanja. Ne postoji dilema da li tu spada civilizacija, ili tehnika – čak je i sama priroda kulturno doživljena i promišljena pre nego što je dobila svoje ime. A ono što se gaji, što se kultiviše kroz duh čoveka, to su imena, pojmovi, slike...

Zablude, verovanja, istine do kojih su ljudi dolazili, koje su preispitali i usvajali, ili odbacivali, imaju svoj značaj i svoju ulogu u evoluciji kulture koja je i u svojim posebnim oblicima tekovina čovečanstva. Ona je, s jedne strane, proizvod pojedinačnog čoveka, nastao potvrđivanjem njegove stvaralačke slo-

bode delovanja, a s druge, to je kolevka integriteta i lične i društvene strukture. Kultura je medij u kome se usklađuje lična inicijativa, neophodna za napredak i društvena kohezija, neophodna za opstanak čoveka. A da bi čovek i čovečanstvo opstalo i napredovalo, potrebno je da život univerzuma kulture kruži, da se obnavlja i da postaje sve više svestan sebe. To podrazumeva svest, ne samo o pojedinim vidovima kulture, ili posebnim kulturnim identitetima različitih domena, već svest o kulturi kao celini.

Šta to znači? Jednostavno da, uvažavajući potrebu da se izgrađuju i osmišljavaju kulturni identiteti svih mogućih domena i nivoa opštosti, postoji još osnovnija potreba da se napokon počne da razmišlja o najopštijem, o arhetipski najdublje ukorenjenom, o kulturnom identitetu naše majke Zemlje. To je zahtev naše odgovornosti pred čovečanstvom, zahtev koji ni najmanje ne podrazumeva jednoobraznost, ili unifikaciju ostalih slojeva identiteta.

Karl Degler je zapazio¹ da isticanje različitosti ne pruža okvir za jedinstveno iskustvo. Tu misao on je razvijao u pravcu traženja sveobuhvatne istorije Amerikanaca, bez obzira na poreklo, kako bi definisao kulturu SAD i mogao da je razlikuje od drugih nacionalnih kultura. Međutim, ako bi ovu misao, koju je on namenio američkoj naciji i državi, primenili na širi kontekst koji se odnosi na čovečanstvo, našli bismo se u okviru slike našeg univerzuma kulture: potrebno je da se otkrije jedna sveobuhvatna istorija koja će staviti naglasak na zajednička iskustva ljudi, bez obzira na poreklo, i koja će definisati kulturu čovečanstva.

Možda to deluje kao preširok zahtev, ali bi se upravo unutar okvira jedinstvenog zajedničkog iskustva čovečanstva tek moglo odrediti pravo mesto i značaj svih mogućih varijacija i kontrasta sveukupnog mnoštva posebnih i globalnih kultura pristupajući im kao mozaiku sačinjenom od nacionalnih, regionalnih, klasnih, generacijskih, polnih, itd. kultura i subkultura. Sve one imaju neospornu ulogu u antropološkom saznanju i razumevanju složenosti zagonetnog univerzuma kulture.

¹ „Multikulturalnost kao izazov“, *Pregled*, broj 261, 1993.

Plima tekstova koji ukazuju na buđenje svesti o neophodnosti utemeljenja različitih slojeva kulturnog identiteta nameće pitanje: da li je samo stvar vremena kada će neko odlučiti da se pozabavi najopštijim okvirom smisla i da istraži kvalitet kulturnog identiteta stanovnika ove planete? Trebalo bi da se to spontano dogodi u vremenu koje zamišlja da je na pragu svemirskih putovanja. (Zanemarivanje toga veoma podseća na doskorašnju situaciju u našoj domovini – bivšoj Jugoslaviji, gde upravo oni koji su sebe smatrali Jugoslovenima, od svih njenih naroda jedino oni, nisu imali svoje predstavnike u njenoj skupštini. Verovatno iste sile koje likuju zbog toga što je „Juga“ proglašena propalom konstrukcijom, zlrado iščekuju da se isto dogodi sa čovečanstvom.) Međutim, sudeći prema dosadašnjoj istoriji, izgleda verovatnije da će se takva kultura pojmiti tek po isteku našeg vremena. Jer, verovatnoća da se takva vizija kulture konačno ostvari ista je kao i da će vreme nastaviti da teče za Zemljane kada postanu svesni sveopšte povezanosti, dakle, izvesnog poklapanja sada izdvojenih (id)entiteta.

Nastojanje da se definiše kulturni identitet Evrope, ili Amerike, pojedinih nacija, ili regiona, po jednim, drugim, ili nekim trećim kriterijumima, razumljivo je i opravdano. Ali postavlja se pitanje: kada će se i može li se u nauci uopšte pojaviti potreba da se odredi planetarni prostor kulture? Može li se kulturni identitet shvatiti kao odnos prema celini?

Znamo da je duboko utisnut istorijski zasnovan strah od totalitarne i apsolutističke negacije prava da se bude različit među „istima“. Zbog toga teoretičari stalno podvlače da neki okvir zajedničke pripadnosti da bi bio subjektivno prihvatljiv, ne sme biti negacija, već integrišuće prevazilaženje pojedinačnih identiteta (nacionalnih, državnih, regionalnih...). Zato traženi identitet Evrope (ili Amerike) ne treba da bude shvaćen kao nadnacionalna, već kao metanacionalna kategorija.

Tek sa distance od nekoliko milenijuma postalo je moguće da se uoče dodirne tačke koje sve narode Evrope indoevropskog porekla povezuju sličnostima u gramatici, mitologiji, religiji i raznim društvenim oblicima. Tako se najzad došlo do zaključka da, eto, postoji osnova za kulturno jedinstvo Evrope. Sada je pi-

tanje: imamo li dovoljno vremena da čekamo da prođe još neki milenijum da bi se stvorila potrebna distanca za sagledavanje jedinstva celog čovečanstva?

Da li bi se to shvatanje ubrzalo ako bi oslušnuli kako odjekuju reči indijanskog poglavice Sietla upućenih američkom predsedniku pre 140 godina: „čak i beli čovek čiji Bog govori i šeta s njime kao prijatelj s prijateljem, ne može biti izuzet od zajedničke sudbine. Mi možemo biti braća posle svega. Videćemo. Jednu stvar znamo, koju će beli čovek jednog dana otkriti – naš Bog je isti Bog.“ Ali, u svetu belog čoveka, koji je toliko ponosan svojom naukom, stalno su prisutni antagonizmi. Beli čovek još uvek ne zna da on pripada Zemlji, a ne Zemlja njemu i zato je on stranac koji dolazi da pokori i otme šta mu treba. U osnovi takvog odnosa jeste strah. Uvek postoji neka spoljašnja opasnost koja određuje granice unutar kojih se identifikuje ono što treba odbraniti.

Evropa vidi katalizator svog kulturnog identiteta u umetnosti. Umetnosti koja je istovremeno i univerzalna i konkretna i koja može da poveže sve pojave vremena i prostora opredmećujući ih u lepom. Ali, Evropa bi htela da tapiju na pravu umetnost zadrži samo za sebe kada izdvaja umetničko nasleđe kao kristalizaciju evropskog kulturnog identiteta i suprostavlja ga masovnoj kulturi, pripisujući ovu drugu isključivo američkoj industrijskoj kulturi koja pak „nema specifično evropsku, već planetarnu dimenziju“.² Tako se jednim udarcem ubijaju dve muve. Odnosno, omalovažava se ne samo umetnost koja nije specifično evropska, već se, ujedno i olako, obezvređuje i planetarna dimenzija kulture. Ovakav stav takođe dobro služi i kao opravdanje za partikularan (u ovom slučaju evropski) princip kulturne identifikacije. Isti je slučaj sa svim ustanovljavanjima partikularnih identiteta, bez obzira na širinu njihovih domena, jer da bi se potvrdio njihov identitet osnovno je da se istaknu njihove razlike spram drugih, koji su samim tim označeni kao stranci. Kas-

² Branimir Stojković, *Evropski kulturni identitet*, Prosveta, Niš, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd, 1993. s. 9.

nije će se uspostavljati komunikacija sa njima pošto je prethodno oštećena ili pokidana mogućnost spontanih veza.

Nacionalizam je, ipak, u naše vreme izgleda dospeo u čor-sokak. Postao je nepoželjan, jer je u svom ekspanzionističkom vidu odgovoran za ratove. Nije više moguć ni klasični nacionalizam, jer nacije ne mogu više da budu prihvaćene kao neko religiozno otkrovenje. Teško je da se čovek zatvori u svoje nacionalno pleme i da ignoriše sav ostali svet. Ekspanzionistički nacionalizam dovodi na unutrašnjem planu do gušenja disidenata, a na spoljašnjem planu do sukoba. Ekskluzivni nacionalizam je trijumf klanskog, plemenskog duha koji strancima ne priznaje status ljudskih bića. Tako se javlja tendencija da se od ljudi naprave zoološke vrste od kojih bi svaka bila zatvorena u svoj determinizam.

Na suprotnom polu od ekskluzivnog nacionalizma nalazi se drugi ekstrem izražen u obliku lažne ideje kosmopolitizma koji je, u stvari, maska civilizacijske uniformizacije. Njen pravi izraz je kič masovne kulture koji tržištu, u nekoj vrsti supermarketu, nudi (po niskim cenama) instant konglomerate visoko industrijalizovanih kultura svedenih na njihove potrošačke vrednosti. To je pravi primer društvene manipulacije kulturom koja je pretvorena u ideološko sredstvo za održanje vladajućeg sistema u čijem je interesu stvoren potrošač gotovih kulturnih odgovora koji nikad nije ni stigao da postavi pitanja, a što je postalo veoma efikasno korišćenjem sredstava masovnih komunikacija.

Zloupotrebljena je jedna plemenita ideja rođena u antikolonijalnoj borbi koja je uvela kulturni relativizam i afirmisala značaj svih, pa i najmanjih kultura. Ideja kosmopolitizma je bila da se evropski duh obogati kulturama čitavog sveta, jer se uvide-lo da je ono što razdvaja ljude na površini, dok je u dubini ono što ih približava: čovek je trebalo da dobije podsticaj prema mogućnosti da obogati svoj duh kulturama svih nacija svih vremena. Međutim, ovaj zamašni projekat je donekle upao u zamku neshvatanja. Jer teško je moguće da, na primer, jedan Srbin bude naslednik svih međusobno protivrečnih tradicija, liberalnih i to-

talitarnih istovremeno. Te nespojive tradicije ne mogu se prosto uskladiti, a mi kao pojedinci treba da izaberemo.

Kićenje kulturnog panteona svim kulturama, bogovima, idolima i amuletima na koje se u osvajanju naide, stara je i donekle uspešna rimska politika. Uspešna, jer u neizbežnost svog zagrljaja uvlači sve one kulture i svaki životni smisao koji čine naš svet, ali i neuspešna, jer panteon uskoro postaje tesan, prenatrpani lavirint u kojem se ni osvajači više ne snalaze. Manje kulture počinju isprva tiho gundanje kako njihovi kumiri nisu na dovoljno dobrom mestu i unutrašnji pritisak počinje da raste. Stepenu unutrašnje disocijacije odgovara jačina spoljašnjeg pritiska na geografske i mentalne granice. Ljudi u tom mnoštvu više ne znaju ko su i šta treba da rade, da brane ili osvajaju.

Nivelišući stav da su sve kulture jedna kultura može lako da pređe u fazu multikulturalne bezobličnosti koja brzo dovodi do ravnodušnosti. Multikulturalizam tog tipa spada u neku vrstu nihilizma ili infantilizma. Kultura bi tu izgubila sve različitosti koje čine oštricu jedne kulture. U stvari, zašto učimo jezike, zašto putujemo u druge zemlje? Upravo zato da bismo nešto naučili i izašli iz poznatih okvira svoje otadžbine. Čovek treba da ima svoju otadžbinu, ali isto tako treba da je relativizuje. Treba da bude prijemčiv za sve kulture upravo onako kao što je rekao Mahatma Gandhi: „Pokušajte da otkrijete smisao Bhagavatgite, ali da ostanete hrišćanin“. Jer kada čovek nije spoznao sopstveno kulturno okruženje, on ne može pokazati pravi interes za drugačije kulture.

Kosmopolitizam je lažan ako nam propagira život u jednoj zemlji koja bi svuda i svagda bila ista. Kako je već primećeno³, posledica tog jalovog kosmopolitizma bila bi da čovek postane „kulturni melez“. Bio bi to tihi put dolaska do totalizacije kulture, nekakvog instant, samo politički svrhovitog rešenja koje ne dopušta da se shvati da je raskidanje sa nacionalnom kulturom plod teškog i bolnog rada. Kosmopolitizam je realnost u nauci i u umetnosti gde se prožimaju razni uticaji, ali ga je daleko teže ostvariti u svakodnevnom životu. Teško je prihvatiti uticaje raznih

³ Patrik Brikner, predavanje održano na Kolarčevom Narodnom Univerzitetu, aprila 1992, na temu *Evropa – nacije i kosmopolitizam*

civilizacija a da se ne zaboravi svoja, osim da se živi tržišna civilizacija što nema veze sa pravim kosmopolitizmom koji podrazumeva unutrašnje poznavanje kultura i postavljanje ličnog pitanja smisla.

Nacionalna i kosmopolitska kultura ovako razdvojene i nemoćne da se ogledaju jedna u drugoj predstavljaju stanja jedne potencijalno nesrećne svesti. Problem nije u prelasku nacionalnog oblika kulture u kosmopolitski, već u mogućnosti da neko očuva svoj lični identitet u bilo kom od tih oblika. To je danas priličan problem: kosmopolitska kultura još nema svoje građane, a nacionalna kultura je osuđena na rezervate i gubi moć komuniciranja. (Da li to podseća na već viđeni jugoslovenski scenario i da li je jugoslovenski „paradise lost“ bio manje tribut prošlosti, nego ogled budućnosti?) Mučenje individualnosti maniheizmom ove dve vrste kulture preti da se otegne u nedogled, a prema dosadašnjem evropskom iskustvu to bi značilo da je njihova sinteza utopijska.

U savremenoj Evropi, kao prihvatljiv *modus vivendi*, sve je aktuelnije potvrđivanje regionalnih kulturnih identiteta koji unose lokalne životne sadržaje u globalni evropski identitet. Posebno isticana uloga regionalne svesti je u njenoj relativizaciji nacionalizma. Regionalizam postaje pogled na svet koji se ispoljava kao društveni pokret. Upravo podsticanjem autohtone kulturne raznolikosti kultura usmerena na regionalne interese i vrednosti istovremeno predstavlja zaštitu od nacionalne jednobraznosti. Ove vrednosti su ranije omalovažavane kao provincijalne i potiskivane, jer su svojom osobenošću bile smetnja ekspanzivnim ambicijama nacionalizma, ali one sada pružaju mogućnost spontane organizacije naroda. Prema pristalicama pokreta za regionalnu autonomiju Korzike: „ono što je bitno nije slepljivanje svih partikularizama da bi se stopili u jedno, već njihovo međusobno obogaćivanje kako bi poslužili kao osnova jednog transnacionalnog tkanja čije se niti prepliću u neku vrstu mreže nastale u cilju slobodnog protoka ideja, ljudi i dobara.“⁴ U ovo doba postmoderne, regionalizam dobija vrlo praktičnu kulturnu funkciju u povezivanju sadržaja savremene civilizacije

⁴ Carlu Pieri, u pismu regionalističkom glasniku u Ribombu, navedeno prema: B. Stojković, *Ibid.*, str 149.

sa tradicionalnim kulturnim obrascima. Smatra se⁵ da pokušaji deetnizacije posredstvom regionalnih načela usmeravaju ljudske potrebe ka vezanosti za region, koji tako postaje poželjni supstitut primarne vezanosti za zajednicu. To je osnova strategije regionalizma koji ekskluzivnu pripadnost naciji preobražava podsticanjem drevnog ali potisnutog osećaja pripadnosti svom regionu.

Raniji evropski model kulture, dovršen u nacionalnom zanosu XIX veka koji je suzbijao raznolikost, bio je prenet i na američko tlo preko društveno podsticanog koncepta „lonca za topljenje“. Kasnije uviđanje i prihvatanje značaja raznovrsnosti etnosa izrazilo se u promeni ovog koncepta u sliku „činije za salatu“ gde različite grupe zadržavaju svoje posebnosti. Nove okolnosti, u kojima raznolikost u svim društvenim institucijama predstavlja nužnost jednog multikulturnog društva, donela je problem nalaženja zajedničkog iskustva i istorije koja bi osigurala jedinstvenost SAD. Karl Degler, razmišljajući o tom problemu, zaključuje da obim saznanja o raznolikosti Amerikanaca i zakasnelo prihvatanje ove raznolikosti, sve više onemogućuju razumevanje istorije SAD kao celine. Zato on želi da savremeno insistiranje na multikulturalizmu uklopi u obuhvatniju priču o zajednici kojom bi konačno omogućio identitet Amerikanaca. Degler je u potrazi za holističkim shvatanjem Amerike, koje se još nije pojavilo jer, kako on misli, nedostaje okvir koji bi povezo raznolikost u jednu sliku i tako formirao identitet američke nacije koji bi obuhvatio njenu multikulturalnost.

Multikulturno društvo je naša nesumnjiva stvarnost koju politika multikulturalizma pokušava da usmeri ka ravnopravnoj koegzistenciji kultura. Ravnopravnost, međutim, očigledno nije lako uspostaviti u atmosferi takmičarskog odnosa među kulturama koji ukazuje na to da se nacionalni romantizam dalje transformiše poprimajući nove oblike bunila. Pošto multikulturalizam podrazumeva manje ili više nezavisnu koegzistenciju kultura, interkulturalnost je možda onaj pojam koji, nevin i neopterećen lošom istorijom, treba da se potvrdi u akciji ostvarivanja

⁵ Op.cit., str 148.

uzajamnosti ravnopravnog prožimanja i punopravne razmene svih kultura koje dolaze u dodir. On bi trebalo da omogućiti i da se stanovište jedne kulture može preispitivati sa stanovišta neke druge. Posebno bi trebalo preispitati vladajuću tehnološku kulturu i to ne samo u odnosu na kulture koje su joj sinhrono u prostoru, već i u odnosu na one koje je hegelijanski „prevladala“, zaboravila, ili jednostavno uništila.

Dok je Evropa okupirana potragom za svojim kulturnim identitetom, u njenim nekadašnjim afričkim kolonijama situacija je sve alarmantnija. Prema svedočenju Roberta Kaplana⁶, vidimo da zapadna Afrika postaje simbol opštesvetskog demografskog, ekološkog i socijalnog stresa. U njoj anarhija kriminala prerasta u ozbiljnu „stratešku“ opasnost. Bolesti, prekomerni rast populacije, bezrazložni kriminal, manjak resursa, migracije izbeglica, rastuća erozija nacionalno-državnih i internacionalnih granica, osiljavanje privatnih vojski i međunarodni kartel droge, najrečitije su demonstrirane kroz prizmu zapadne Afrike. Ona je zato pravi način da se uputimo u probleme, obično neprijatne za diskusiju, ali sa kojima će uskoro cela naša civilizacija morati da se suoči. Jer, „budućnost zapadne Afrike će, konačno, biti takođe budućnost većine ostalog sveta“⁷.

Prožimanje kultura koje traže zajednički jezik trebalo bi staviti u okvir slike koji nesporno može da ih obuhvati između ostalog i svojom ozbiljnošću. Ukoliko je univerzum kulture pogodna slika, onda ga treba sagledati i u „nekulturnim“ dimenzijama naše „superiorne“ kulture, koje ukazuju da nekontrolisan rast populacije prethodi već oko 2030. godine 16 milijardi ljudi dovode do oskudice u elementarnim resursima preživljavanja. Zato je najvažniji okvir u koji treba smestiti interkulturalnost – planetarna ekološka celina. Jer kulture se moraju procenjivati ne po svojim dobrim namerama, već po posledicama koje su proizvele po ovu planetu i svako živo biće na njoj, uključujući i biljke i životinje. Dominantna antropocentrična kultura je, između ostalog, proizvela nesagledivo destruktivne fenomene – pre svega,

⁶ Robert D. Kaplan, „The Coming Anarchy“, *The Atlantic Monthly*, february 1994.

⁷ Op. cit., p. 48.

efekat staklene bašte, kao i sada već nekontrolisanu genetičku manipulaciju. Pojava ovih kulturnih fenomena, svaka za sebe, dovoljan je razlog da se temeljno preispitaju pretpostavke koje ih stvaraju. Jedna od njih je kultura sa oskudnim etičkim instrumentima koji bi mogli da stanu na put ideologiji efikasnosti, a odmeravanje kulture u njenom svrhovitom vidu treba da nam pokaže da li nam ona omogućava život, ili ometa preživljavanje. Kultura se mora preispitati u svojoj osnovi, ne sa nacionalnog nego sa ličnog stanovišta – koliko je ona raspoložena prema čoveku.

Pogled na svet kulture koja dominira ovim vremenom, zasnovan na mehanisticističkoj paradigmi, reflektuje se u svim porama mišljenja i stvarnosti u neprekidnom utvrđivanju razlika između ljudi. Rase, nacije, porodice, polovi, profesije i ostale brojne deobe, sve do one konačne na mnogobrojna ega, uslovljavaju ograničene identifikacije koje sprečavaju čoveka da shvati svoju vrstu kao primarnu stvarnost. Takođe, shvatanje potreba ljudske vrste unutar ovog necelovitog pogleda na svet odvaja ljude od prirode i čini da je doživljavaju kao nešto u osnovi strano i neprijateljsko, kao nešto što treba savladati i iskoristiti, umesto da se odnose prema njoj sa ljubavlju i svešću da je ona izvor života. Ali, nagon za destrukcijom je veoma jak i perfidno utkan u sve moguće strukture tako da ljudi ne mogu lako ni da ga prepoznaju, ni da ga se oslobode.

Uskladiti pojedinačni život sa životom univerzuma danas više nije moguće unutar institucija koje, razapinjući mreže simulakruma preko svakodnevice, stalno nude imitaciju sveta umesto originala. Proizvode se slike koje se pretvaraju u stvarnost. Za jedne je to horor nasilja i oskudice, za druge artefijelni pejzaž bekstva koji se uklapa u opšti trend neke vrste regionalne politike koja vodi računa samo o posebnim i uskim interesima lokalne elite i manjih grupa ljudi. Regionalizam je, u stvari, reakcija na tu atmosferu bekstva u vidu traženja utočišta uspostavljanjem ličnog i kolektivnog identiteta u odnosu na mesto boravka. Međutim, ironija je u tome što se sve pretvara u robu. Osećanje istorijskog kontinuiteta i tradicionalna obeležja nekog regiona uglavnom se komercijalizuju jer kapital kontroliše ogroman prostor. Prošlost se takođe pretvara u imitaciju. Društva sa

navodno dubokom prošlošću koriste ulepšavanje prošlosti kao pomoć u izgradnji poželjnijeg lokalnog identiteta što može da bude korisno i veoma isplativo.

Upozoravanje na opasnosti manipulacije politikom trebalo bi da donese odgovarajuće promene u političkim stavovima i institucijama. Nažalost, kako kaže Dejvid Harvi⁸, u ovim oblastima se navike ne menjaju ni brzo ni lako. „Postoji realna opasnost da naša svest nije dorasla stvarnosti koja nas okružuje. Promene u fiskalnoj i monetarnoj politici koje su smanjile moć pojedinih nacionalnih država nisu dovele do internacionalizacije neke zajedničke politike. Naprotiv, očigledno je da jačaju nacionalizmi i lokalne tendencije... Uskrnuće politike i obnovljena vera u harizmatičke ličnosti i politiku koju oni vode i suviše dobro pristaju svetu koji se i intelektualno i politički hrani sve većom količinom kratkotrajnih, površnih i nestalnih slika.“⁹

Nadajmo se, ipak, da ćemo jednom, shvatiti reči indijanskog poglavice i da ćemo se nekim čudom izbaviti od propasti u koju netremice srljamo klackajući se između ohole samovažnosti i očajanog straha od ugroženosti. A kada nam se svet i život učine previše rascepanim, sačuvajmo dovoljno humora da nam ljudska tragika ne ugasi osmeh. Jer, kada sklonimo oklop gorke ironije i prepustimo se nežnoj snazi nenametljivog humora, kročićemo u poetičnu umetnost življenja koja tiho svedoči o univerzumu kulture. A on, u ovom neuhvatljivom svetu u kome se stvari samo jedanput događaju, šapuće nam da smo na putu bez povratka i vodi nas kroz događaje stvarajući kulturu kako bismo najzad, bez nezadovoljstva i podrugljivosti, otkrili ljubav i otvorenost čoveka koji prihvata sudbinu i crpi samopouzdanje iz vere da će umeti da je usmerava. Bez apoteoze ideala sveopšte harmonije, preostaje nam da i dalje hodamo Putem koji vodi u nedogled.

⁸ Dejvid Harvi, „Sažimanje vremena i prostora i postmoderna situacija“, *Treći program*, broj 86, 87, III–IV, 1990.

⁹ Op.cit., str 372.

UNIVERSUM OF CULTURE

Summary

While considering and conceptualising cultural identities of all possible domains and levels of generality, we can perceive the existence of an even more basic need to finally start thinking of the most general, the archetypically most deeply embedded – the cultural identity of our mother Earth. This is the demand of our responsibility before mankind, a demand which does not even slightly imply the unification of other levels of identity. It might appear as too wide a demand, but perhaps precisely within the framework of mankind's common experience one could determine the true place and significance of all possible variations and contrasts of the entire multitude of particular and global cultures, which all have an undoubtable role in the anthropological understanding of the complexity of the universe of culture.

Ka interkulturalnoj akciji

Towards Intercultural Activity

SADRŽAJ

UVODNA BELEŠKA	V
INTRODUCTORY NOTE	VI
<i>Hans Magnus Enzensberger</i> DER KRIEG, WIE	VII
<i>Hans Magnus Enzensberger</i> RAT, KAO	VIII
<i>Stevan Tontić</i> PISMO BOŽIDARU JAKŠIĆU	IX
<i>Stevan Tontić</i> LETTER TO BOŽIDAR JAKŠIĆ	XI

PROPAST JUGOSLOVENSKOG MODELA THE FALL OF YUGOSLAV MODEL

<i>Zagorka Golubović</i> THE FALL OF A MULTICULTURAL COMMUNITY – THE YUGOSLAV CASE	3
<i>Vojin Dimitrijević</i> ETHNIC CONFLICT IN YUGOSLAVIA IN ITS INTERNATIONAL ENVIRONMENT	13
<i>Božidar Jakšić</i> TO BUILD BRIDGES, NOT TO BURN THEM	33
<i>Tibor Varady</i> REMARKS ON CULTURAL PLURALISM AND MULTIETHNICITY IN ETHNIC SOCIETIES	39
<i>Michael Barratt Brown</i> THE QUESTION OF A THIRD BALKAN WAR	47
<i>Dušan Janjić</i> DISINTEGRATION OF YUGOSLAVIA AND INTER-ETHNIC CONFLICTS	71

<i>Rada Iveković</i> NATIONALISM AND TRANS-NATIONAL IDENTITY? FROM AUSCHWITZ TO SARAJEVO	97
<i>Vesna Pešić</i> DRUŠTVENI I DRŽAVNI ASPEKT MULTIKULTURALNOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI	113
<i>Predrag Matvejević</i> NAŠ „STARI“ – POVIJEST I VRIJEDNOST	125
<i>Predrag Matvejević</i> LE MONDE „EX“	129

INTERKULTURALNOST, JEZIK I LITERATURA
INTERCULTURALITY, LANGUAGE AND LITERATURE

<i>Ranko Bugarski</i> TOWARDS A LANGUAGE OF PEACE	135
<i>Sinan Gudžević</i> SRPSKOHRVATSKI JEZIČKI RAT	143
<i>Patrick Sériot</i> AUX SOURCES DU STRUCTURALISME: UNE CONTROVERSE BIOLOGIQUE EN RUSSIE	165
<i>Jasna Levinger</i> PREMOSTITI MOST ILI SRUŠITI ČUPRIJU	185
<i>Svetozar Koljević</i> NATIONALISM AS LITERARY INSPIRATION	191
<i>Celia Hawkeswort</i> POINTS OF CONTACT BETWEEN SERBO-CROATIAN CHRISTIAN AND MUSLIM ORAL EPIC SONG: OPPORTUNITIES FOR BUILDING BRIDGES	209
<i>Vesna Cakeljić</i> INTERKULTURALNOST U NASTAVI STRANIH JEZIKA NA UNIVERZITETU	221

INTERKULTURALNOST I RELIGIJA
INTERCULTURALITY AND RELIGION

<i>Andrija Krešić</i> FRAGMENTI O RATU I VJERAMA U BOSNI I HERCEGOVINI	229
<i>Trivo Indić</i> INTERKULTURALIZAM, NACIJA I RELIGIJA	245
<i>Đuro Šušnjić</i> KRIZA I ODGOVORI NA NJU	265

<i>Petar-Emil Mitev</i> LINKS OF COMPATIBILITY AND INCOMPATIBILITY IN EVERYDAY LIFE BETWEEN CHRISTIANS AND MOSLEMS IN BULGARIA	273
---	-----

INTERKULTURALNOST – SOCIOKULTURNI PRISTUP
INTERCULTURALITY – SOCIOCULTURAL APPROACH

<i>Branimir Stojković</i> POLITIKA IDENTITETA U (POST)MULTIETNIČKIM DRUŠTVIMA	289
<i>Dušan Bošković</i> U TRAGANJU ZA MIRNIM OSTRVOM	303
<i>Jürgen Micksch</i> INTERKULTURELLE POLITIK STATT ABGRENZUNG GEGEN FREMDE	315
<i>Franz Hamburger</i> MIGRATION AND EDUCATION IN THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY	331
<i>Milan Popović</i> INTERKULTURALNOST U MULTIETNIČKOM SVETU	357
<i>Milena Dragičević-Šešić</i> INSTRUMENTALIZACIJA UMETNOSTI	363
<i>Milenko Karan</i> AGRESIJA I SVEST	381
<i>Krstan Malešević</i> PALANAČKI DUH, KVAZI-PLURALIZAM I RAT	395
<i>Mirjana Radojičić</i> INTERKULTURALNOST I MULTIETNIČKA DRUŠTVA – IZMEĐU KULTURNOG MODELA I DRUŠTVENE STVARNOSTI	407
<i>Jelena Đurić</i> UNIVERZUM KULTURE	421

KA INTERKULTURALNOJ
AKCIJI
TOWARDS INTERCULTURAL ACTIVITY

<i>Michela Cecchini</i> INTELLECTUAL STRATEGY OF THE COUNCIL OF EUROPE	421
<i>Brigitte Busch</i> DAS NETZWERK FÜR INTERKULTURELLE ENTWICKLUNG (MIR)	435

<i>Bernard Doray</i> LA NÉCESSITÉ D'UNE "CULTURE DE L' INTERCULTURE"	441
<i>Raymond Gétaz</i> THE EUROPEAN CIVIC FORUM AND CAUSES COMMUNES SUISSE	445
<i>Franjo Starčević</i> FRIEDENSSCHULE IN MRKOPALJ, GORSKI KOTAR IM RAHMEN DES VEREINS FÜR DIE BEGABTEN KINDER "GORAN"	453

PRILOZI
APPENDICES

OSNOVNA ZAMISAO SKUPA	467
THE OUTLINE OF THE CONFERENCE PROCEDURE	471
WELCOME SPEECH	475